

RANDALL JARREL

Történetek

ELŐSZÓ A RANDALL JARRELL'S *BOOK OF STORIES* CÍMŰ ANTOLÓGIÁHOZ¹

1.

A történet, a szótár szerint, a történelem szó rövidített alakja, és elbeszélésre, előadásra, megtörtént eset ismertetésére utal; de jelenthet kitalált történetet, képzeletbeli mesét, bizalmas nyelvhasználatban pedig hazugságot, füllentést is.²

A történet ekképp igazat vagy hazugságot – vágyat, igazságot vagy igazságtól módosult vágyat közöl. A gyermekek rögtön azt kérdik: „Igazi történet ez?” Ez a kérdésük a mesélőhöz, a történettől azonban azt várják, amit az álmuktól is: hogy teljesítse vágyaikat. A múzsák a remény lányai s az emlékezet mostohalányai. A vágy az elsőszámú igazság velünk kapcsolatban, hiszen nem a valóság hétköznapot félig uraló, tanult elvét, hanem az öröm elsődleges elvét jeleníti meg, mely a gyermekkor, az álom, az álmodozás és, természetesen, számos történet felett uralkodik. Történeteket olvasva óhatatlanul felötlik bennünk, amit Groddeck mond: „Számolnunk kell minden létezővel, az álmok és az álmodozások pedig szintén ily tények. Akit a valós dolgok érdekelnek, keresve sem találhatna ezeknél jobb tárgyat. Ha pedig figyelmen kívül hagyja őket, vajmi keveset vagy épp semmit sem tud meg az életről.” Ha a vágyak történetek lennének, a koldusok mind olvasnának; ha a történetek igazak lennének, jótevőink példabeszédben szólnának hozzánk. A világról való tudásunk vagy a világgal való megbékélésünk többnyire történetekből származik, e történetek pedig részét képezik a világnak. Shakespeare írta:

„[...] ez olyan művészet,
Mi megjavítja s tán másítja a
Természetet: mégis, ez a művészet -
A természet maga.”

(Kosztolányi Dezső ford.)

Goethe pedig, egyértelműen: „A műalkotás éppúgy műve a természetnek, mint a hegy.”

¹ Randall Jarrell 1958-ban megjelent, egyedi összeállítású, esszéisztikus előszóval ellátott világirodalmi antológiája más írásaiban gyakran emlegetett szerzők írásaiból ad ízelítőt, olyan tárgyi és formai problémák szem előtt tartásával, melyek saját írói és kritikus munkája során központi jelentőségre tettek szert. Ez az előszó később a költő önálló esszékötetébe, az *A Sad Heart At The Supermarket* (1962) is bekerült.

² Az első bekezdés alapja nyilvánvalóan egy angol nyelvű szótár szócikke. Ennek, az angol „story”, valamint a magyar „történet” szóképe és jelentése, többletjelentései közti kapcsolatok eltéréseinek köszönhetőek a bekezdés argumentációs „döccenésai”.

Annak szemléltetésére, hogy az álmok kielégítik a vágyainkat, majd meg is büntetnek értük, Freud a három kívánságról szóló mese férjéhez és feleségéhez hasonlítja az álmodót: a feleség kolbászt kíván, a férje pedig azt, hogy az a nő orrára nőjön, a nő pedig megintcsak azt, hogy eltűnjön onnan. Mily ellentmondásos család! Mégis épp ez az a család – a feleség, a férj és a kolbász –, aminek a történetnek meg kell felelnie: az író két- vagy háromtermészetű teremtmény, és saját magának is ír, annak a valakinek, akinek szükségei, értelme és vágyai – nevezzük őket ösztön-énnek, énnék és felettes énnék vagy épp testnek, szellemnek és léleknek – ellentmondanak egymásnak. Azon történetek többsége, melyeket hajlandóak vagyunk műalkotásnak nevezni, olyan keverékek, melyek éppoly komplikáltak, mint alkotóik; időnként azonban elkülönítve, csupasz ártatlanságukban láthatjuk a történetek alkotóelemeinek egyikét-másikat. Jó példa erre Thomas Leaf története (*Hardy A zöldellő fák alatt* című regényéből):

„– Volt egyszer egy ember – kezdte örömteli, de bizonytalan hangon Leaf –, aki egy házban lakott. Hát ez az ember éjjel-nappal csak gondolkodott. Végül azt mondta magában: »Ha volna tíz fontom, egy vagyont csinálnék belőle.« Végül hogy, hogy nem, lett neki tíz fontja.

– Na nézzenek oda! – csúfolódott Nat Callcome.

– Csönd legyen! – intette le a fuvaros.

– Na most jön az érdekesebb része! Kis idő múltán az ember tíz fontból húszat csinált. Aztán rövid idő elteltével megint megduplázta, és negyven lett belőle. Aztán folytatta, és nyolcvan fontja lett, aztán pedig száz. Telt-múlt az idő, és már kétszáz fontja volt az embernek! El sem hinnék, de még tovább ment, és négyszáz fontja lett. Aztán még mindig folytatta, és mit csinált? Nyolcszázra szaporította. Bizony ám! – mondta Leaf az izgatottságtól egyre magasabb hangon, és akkorát csapott az öklével a térdére, hogy beleremegett a fájdalomba. – Igen, és aztán ezer fontja lett!

– No ezt hallgassátok! – mondta a fuvaros. – Jobb ez még Anglia történelménél is, ugye, fiaim!

– Köszönjük a történetedet, Thomas Leaf – mondta az öreg William, mire Leaf fokozatosan visszasüllyedt az észrevétlenségbe.

(Gebula Judit ford.)

Nap mint nap könyvekben, magazinokban, újságokban, rádióban és televízióban, mozgóképszínházakban újra halljuk Leaf történetét, hogy újra visszasüppedjünk az észrevétlenségbe. Története, bizonyos értelemben, jobb, mint Anglia történelme – illetve csak lenne, ha Anglia történelmében nem lenne benne Leaf adomája is, milliónyi másikkal egyetemben. Ez a történet, a fonákja felől nézve ugyanaz, mint az öregasszony meséje a *Woyzeck*ben. „Nagyanyó, mesélj!” – kérlelték a gyerekek. „Jól van, kicsibéim.” – mondta ő.

„Volt egyszer, hol nem volt, volt egy szegény gyerek, nem volt annak se apja, se anyja, mind meghaltak, nem volt annak senkije a világon. Mind meghaltak, ő meg útnak indult, s kereste őket éjjel-nappal. És mert a földön egy árva lelket sem talált többé, hát föl akart menni az égbe, s a hold olyan barátságosan pislogott le rá. És ahogy végre odaért a holdhoz, hát látja, tiszta reves fa az egész. S akkor továbbment a naphoz, s ahogy odaér, látja, hogy nem más, csak egy elhervadt napraforgóvirág, aztán ahogy a csillagokhoz ért, csupa aranylegyecské volt, oda voltak tűzdelve, mintha töviszűrő

gébics tűzdelte volna őket a kökénybokorra. És amikor újra vissza akart menni a földre, a föld se volt már más, mint egy fölborult fazék. Akkor aztán igazán egyes-egyedül volt, és leült, és elkezdett keservesen sírni, és még most is ott ül, és még most is egyes-egyedül van.”

(Thurzó Gábor ford.)

A nagymama történetét kevésbé gyakran, de így is elég gyakran mesélik: az álmunkban vitatott valóságra ébredve, keserűen fordulunk vágyaink ellen oly rossz világunk kedvéért, s csekély vigaszt lelünk abban, hogy szemléltetve láttuk, miszerint ez minden világok legrosszszabbika. De örömléteket lelünk – számos történet példázza – abban is, hogy újra és újra ismétljük mindazt, amit elviselhetetlennek találunk, egészen addig, míg elviselni nem tudjuk. A gyermek, akit édesanyja oly gyakran hagyott magára, s saját maga találta ki a játékát, melyben kihajította babáját a kiságyból, s mikor az eltűnt, felkiáltott: „El! El!” – igaz költő volt. „Hogy emlékszem-e rabszolgáságunk idejére?” – szól az öregember a *Lay My Burden Down*-ban³ – „Lehetetlen lesz nem emlékezni rá, amíg csak élek.” A legrosszabb emlékek egyben örömteliek is: „Mindig, mikor Asszonyunk látta rajtunk, fekete gyerekeken, hogy megéheztünk a főétkezések közt, behívott a házba, hogy együnk. Volt, hogy kukoricamálét kaptunk, bőséges tejjel. Volt egy hosszúkás teknő, amit mindig tisztára súroltak nekünk. Ebbe öntötték az írókat, mi gyerekek pedig körbeültük, és a szánkval ittunk, kezünkben a málnkkal. Most is látom magam, ahogy ott iszom. Olyan jó volt.” (saját ford.) Olyan jó – szól történeteink hite – egyszerűen csak emlékezni: az újrafelismerésben, az ismerős dolgokban, az utánzásban rejlő elemi öröm újabb vetülete a világban lévő hasonlatosságok, a metaforák iránti megszállottságunknak, melyet Proust a stílus oly lényegi összetevőjének tartott. A történetek tudni akarnak: mindent – az első ragyogástól és káprázattól és illattól kezdve az utolsó törvényig és rendig. De ugyanígy igaz, hogy a történetek nem akarnak tudni, nem akarnak törődni, csak saját kedvük szerint cselekedni. (Vannak nagy könyvek, melyeket a tárgyában elvesző író hozott létre, és olyanok is, melyek az önmagában elvesző író művei: Rabelais mondása: „Tégy, ahogy akarsz” – számos mestermű mottója Cervantes-től Sterne-ön át napjainkig.) A történetek ugyanis a kantinál is erősebb érdek-nélküliségtől, melyben az én milliomodmagát megkülönböztethetetlen elemként képviseli – mindössze a *valaki*, vagy az *ember* tartozik alanyként az igékhez – egészen az érzéketlen, előemberi önzésig variálódnak, mely számára az én a végső tény, a galaxis, melyből képtelenség kitörni a szomszédos galaxisok felé. E szélsőségek az első dolgok, melyek a fikció olvasójának feltűnnek. A rendet megelőző és követő káosz éppúgy járja át a fikciót, mint a rend maga; a világegyetem összeegyeztethetetlen jelenségei (elmésség, humor, az önkényes, az esetleges, az abszurd – a tudattalan minden felszínre törése, kieresztődése) éppúgy, mint a hasonlóságok. Egy történet többféleképp mutathatja be a képzelődést: tényként, bűnként-hübriszként, melyet a tények világa megbüntet, vagy a tények felett álló valóságként. És, gyakran, e három keverékeként: a fikció minden ellenpontot színre léptet.

Az általa rendszerezett igazságokat, mondja Freud, már felfedezték a költők; a dolgok könnyei, a dolgok igazsága – mind megtalálható műveikben. És mégis, jól tudta ezt ő is, a tör-

³ A *Lay My Burden Down: A Folk History of Slavery* című könyv 1945-ben jelent meg, B. A. Botkin szerkesztésében. Alapjául a 30-as években feljegyzett beszámolókat szolgálták a rabszolgatartás korának utolsó túlélőitől.

ténetek gyökere Grimm, nem Rochefoucauld; az álmok, és nem a fényképezőgépek vagy magnók. Igaza van Turgenyevnek, mikor azt mondja: „Az igazság, önmagában – legyen bármily hatalmas – nem művészet” – az oxigén, önmagában – legyen bármily sűrű – nem víz. És Freudnak is igaza volt, mikor azt mondta, hogy „az álom a tudattalan érzelmeink kinyilvánítása és az ellenük folytatott küzdelem közti kompromisszum, hogy az álomban a tudattalan vágyat látjuk teljesülni, hogy meghatározott mechanizmusok alakítják e kifejeződést, hogy az elsődleges folyamat éppúgy alakítja az álmot, ahogyan irányítja a lélek tudattalan életét, s végül hogy a mítosz és a költői művek ugyanezen a módon, ugyanezzel a jelentéssel jönnek létre. Egyetlen, fontos különbség van: a mítoszokban és a költői művekben a másodlagos megmunkálás sokkal fejlettebb, és így logikus, koherens egész jöhet létre.”

2.

Az alvó, de az éhségtől már épp ébredező csecsemő néha apró szopómozdulatot produkál: arról álmodik, hogy megetetik, s így az álom jóvoltából aztán aludhat tovább. Elégedettségében még talán el is mosolyodik. A mosoly azonban nem tart sokáig – az álom kizökken, ő pedig felébred. Ez, bizonyos értelemben, az első történet; a gyermek impotens onnipotenciájában olyan, mint mi, olvasók, írók, a sajátunkban.

A történetek történések láncolata. Mivel az általunk ismert történeteket emberek mesélik, a történetbeli események emberi vagy antropomorf lényekkel – istenekkel, szörnyekkel, ördögökkel – történnek, és oly módon kapcsolódnak, hogy úgy tűnik, a történet elkezdődik valahol, majd egy egészen más pontban végződik, és haladását jóformán semmi sem szakítja meg. A költő vagy a mesélő, ha úgy tetszik, számokat ír fel egy táblára, összeköti, majd hozzáadja őket saját, ám előre nem sejtett összegükhöz. A történetek, természetüknél vagy – ami ugyanaz – a mi természetüknél fogva mindig is hajlamosak az általánosításra. Egy Kastanka nevű kutyáról szóló történet minden egyes kutyára és emberre igaz lehet.

A történetek lehetnek mondat hosszúságúak. Bión mondása: „A fiúk játékból dobálják kövekkel a békákat, a békák azonban nem játékból, hanem igazából halnak meg.” – történet. Aesopus-nál öt-hat mondatosra felnagyítva, de vérszegényebb történetként bukkanunk rá. Blake mondatában: „Az Okosság gazdag és csúf vénlány, akinek a Tehetetlenség udvarol.” (*Menny és Pokol házassága*, Babits M. ford.) – történetcsíra rejtőzik, mely vízbe állítva kivrágzik. És, íme, egy négy mondatos történet, amin Rilkének sem volt mit fejleszteni: „Dávid király éltes öreg lett; hiába burkolták takaróba, nem tudott fölmelegedni. Szolgái ezért így szóltak hozzá: Kell keresni urunknak és királyunknak egy fiatal leányt, aki szolgálatába áll a királynak, és gondját viseli. Ha kebleden pihen, urunk és királyunk fölmelegszik. Izrael egész földjén keresték hát a szép lányt. Így bukkantak rá a sunemi Abiságra, s el is vitték a királyhoz. A lány igen-igen szép volt, gondját viselte a királynak és szolgálta, a király azonban nem halt vele.” A Fort Benningben szolgáló katonák e felirat alá temették Calculus nevű kutyájukat: „Mindannyiunkat jobb kutyává tett.” Néhány napja ezt olvastam az újságban: „Egy vasárnapi iskolai tanító, négy gyerekes anya, álmában agyonlőtte 8 éves lányát, a rendőrség jelentése szerint. Hilda Kristle, 43 éves, Stony Run-i lakos, azt mondta a rendőröknek, hogy legkisebb lány, Suzanne »letört volt, és sóhajtozva járkált a házban«,”

Mikor az élet által elénk tárt történeteket a nekik megfelelően teljes műalkotásokba akarjuk önteni, szinte mindig versben fogalmazzuk meg őket. Blake így ír egy kéményseprőről:

„Keserves hóbuckák között
Kis fekete pont jajong, nyöszörög.
»Ej, hol apád, ej, hol anyád?«
»Templomba ment, istent imád.

Mert örvendtem, ha nyár ragyogott,
Mert víg voltam télvíz idején,
Halál-gúnyába bújtatott
S jajgatni tanított két szülém.

S mert vígan táncolok és dalolok,
Nem ért, úgy vélik, sérelem,
S most áldanak Istent, királyt, papot –
Így, földi nyomorból épül a menny.«,
(Tandori Dezső ford.)

– és ezzel eleget is mondott. Stephen Cray írja, ötven szóban:

„A sivatagban
Meztelen, vad teremtményt láttam,
Ki, a földön guggolva,
Szívét kezében tartotta
És eszegette.

Kérdeztem: »Finom, barátom?«
»Keserű, keserű« – mondta –
»De szeretem,
Mert keserű,
S mert az én szívem.«,⁴
(nyersfordítás, BG)

Ezek a történetek csontvázai, melyek láttán megborzongunk. A könyvünkben található versekre több hús került a hagyományos fikciókból. Egy igazán reprezentatív gyűjteményben sokkal több vers lenne: a múlt nagyobbik részében az emberek versformába öntötték irodalomnak szánt történeteiket.

Nehéz azonban egy reprezentatív történetgyűjtemény összeállítása. Mintha a kamrában akarnánk állatkertet berendezni: a zsiráf egyedül elfoglalja az egészre szánt helyet. *Az eltűnt idő nyomában* egy történet, csakúgy, mint azok a történetek, amelyek Saint-Simon emlékiratait alkotják. Bemutathatjuk az emlékiratokat a Monseigneur halálának leírásával, azonban Bergotte, az elbeszélő nagyanyjának halála már képtelen ugyanerre *Az eltűnt idő nyomában* esetében. Hamar rájövünk, hogy szinte minden túl hosszú ahhoz, hogy bekerüljön egy történetgyűjteménybe – rövid elbeszélések gyűjteményébe. Ez ama nehezen besorolható meseterművekre is igaz, melyeket a 19. században novelláknak mondtak, ma viszont regényeknek,

⁴ In the desert/ I saw a creature naked, bestial,/ Who, squatting upon the ground,/ Held his heart in his hands/ And ate of it./ I said, „Is it good, friend?"/ „It is bitter-bitter,” he answered;/ „But I like it/ Because it is bitter,/ And because it is my heart.”

kisregényeknek tűnnek: ilyen tehát Tolsztojtól az *Ivan Iljics halála*, a *Hadzsi Murat* és az *Úr és szolgálja*, Flaubert-től az *Egy jámbor lélek*, Manntól a *Halál Velencében*, Leszkovtól a *Kisvárosi Lady Macbeth*, Kellertől a *Három igazságos fésűslegény*, James-től a *The Aspern Papers*, Colette-től a *Julie de Carneilhan*, Kleisttől a *Kohlhaas Mihály*, Joyce-től *A holtak*, Turgenyevtől *A puszta Lear királya*, Hofmannsthaltól az *Andreas*, Kafkától *Az átváltozás*, Faulknerrel a *Spotted Horses*, Portertől az *Old Mortality*, Dosztojevszkijtől *Az örök férj*, Melville-től a *Bartleby, a tollnok* és a *Benito Cereno*, valamint Csehovtól a *6-os számú kórterem*, *A paraszток* és a *Szakadékbán*.

Ám a terjedelmi változatoknál is több történettípus létezik. Eposzok; balladák; történeti, életrajzi vagy önéletrajzi elbeszélések, levelek, naplók; mítoszok, mesék, fabulák; álmok, álmodozások; humoros, pajkos, vallásos anekdoták; speciálisnak vagy speciális esetben nevezhető történetek: tudományos-fantasztikus történetek, rémtörténetek, detektívsztorik, westernek, vallomások, gyermektörténetek és a maradék; valamint, végül, ott a „komoly irodalom” – Proust és Csehov és Kafka, a *Moby-Dick*, a *Szép remények*, az *Egy vadász feljegyzései*. E könyv nagyrészt komoly fikció, melynek egy része vers (Frost, Brecht, Blake, Wordsworth); de van itt egy Tolsztoj-levél is, egy történelmi és önéletrajzi darab Saint-Simontól; cigány és német mesék; héber és kínai tanmesék, Rainer Maria Rilke másik énje, egy képzelt dán költő naplójának két fejezete. Sokféle ember él ugyanis, és sokféle dolog történik velük; s ha mindehhez hozzávesszük mindazt, ami ugyanennyire fontos az író számára, vagyis a dolgokat, melyek nem történnek meg, a létezőket, akik nem élnek, nem csoda, hogy a történetek ilyen változatosak lehetnek.

Két szélsőség van: a történetek, melyekben semmi sem történik és történetek, melyekben történés minden. Az elbeszélés műzsája hiszi, hogy az emberek „nem az Északi-sarkra járnak”, hanem dolgozni, haza, hogy megházasodnak, meghalnak; ugyanakkor hiszi azt is, hogy az égvilágon bármi megtörténhet – Gogollal együtt állapítva meg: „Akárki akármit mondjon, ilyen kalandok igenis megesnek néha a világon, ritkán, de megesnek.” Életeink, de még történeteink is egyik véglete sokban hasonlít Prior Jack-jének és Joan-jének életéhez:

Jól-rosszul ment ember sora;
Birodalmak támadtak-buktak;
Nappal múlt, éjjel jött,
Ez a páros éppúgy élt.
Ettek-ittak, jártak-keltek, jól megvoltak. S utána?
Tovább jártak, tovább ettek:
Éjjel nyugton megpihentek:
Nappal meg nem csináltak semmit épp. [...]
Se jó, se rossz, se balga, se bölcs;
Se tanuló, se tanító nem lehettek:
Szeretet, gyűlölet, öröm, félelem híján,
Éltek, ahogy lehetett;
Nem kívántak, nem törődtek, nem nevettek, nem zokogtak:
Hát, így éltek és így haltak.⁵

⁵ „If human things went Ill or Well;/ If changing Empires rose or fell;/ The Morning past, the Evening came,/ And found this couple still the same./ They Walked and Eat, good folks: What then?/ Why

Emberek milliárdjai élték le életüket, nevüket sem hagyva hátra, melyeket még életükben sem ismert senki. Csak élük életüket „a sziklák és kanyargó völgyek közt,/ a mélyben megülő falucskákban,/ A nekik jutó apró égszelettel/ És csöpp csillagrengeteggel”⁶; kis házakban, mélyen átaludva az éjszakákat Oblomov szülőfalujában, ahol napközben nem csinált senki semmit; majd némi bibliai pátoszra és grandeurre ébredve – Gogol Akakij Akakijevisz Basmacskinjaiként, a *Régimódi földesurak* világára. Rokonaik ők ama Aranyosnak, dusecskának, akinek oly sok magányos éven át „nem volt semmiről véleménye. Láta s értette, mi történik körülötte, de már nem volt képes véleményt alkotni semmiről”; ülnek, „Csukott szájjal és nyílt tekintettel,/ önvádoló mosollyal, mely a bölcs életnek szól,/ s a nagy-ügyesen szórt hazugságoknak”, lassan járkálva, körbetekintgetve – vagy csak járkálva – Turgenyev, Sterne, Keller, Rabelais, Twain, Cervantes és oly sokak oldalain keresztül, hogy aztán Csuang-ce-nél az idő kódéba tűnjének, ősi nagyságban derengve: „Ho-Ciü idején az emberek pihenés közben nem csináltak semmi különöset, ha mozogtak, nem mentek igazán sehová. Ha volt étel, örültek; hasuk tele, csak tébláboltak. Ez volt minden, amire képesek voltak.”

Mennyire más idők voltak, mint a mai, az új lapok, melyeken azt látjuk, hogy egyesek „lá-báról lekopik a szőr”, mialatt „a tejberizshez való rizsszemeket számolgatják”! Mennyire mások a másik véglethez: Szvidrigajlov, Raszkolnyikov, Sztavrogin világához képest, ahol minden valóságként tálalt álomnak, vagy álomként tálalt valóságnak tűnik, ahol a történet addig telítődik feszültséggel, hogy az villámként, rémálomban, megvilágosodásban, szörnyűségben sül ki, s a kiürült elbeszélés kezdhet újra feltöltődni! Ebben a világban, *Az ördög, A Kreutzer-szonáta* és az *Ivan Iljics halála* világában, minden az Eseményre való felkészülés, vagy az Esemény felemésztése; mindenki visszhangja „a történelem előtti, feledhetetlen Másiknak, akihez senki későbbi élő nem mérhető”. Ez Hofmannsthal *Lovastörténetének* világa, ahol még a vágóhídra vonszolt marha is „visszariadt egy frissen a kapufélfára szegezett borjúbórtól s a vér szagától, megvetette lábát, táguló orrlyukakkal szívta be az est vöröslő napillatát, s mielőtt a fickó bottal és béklyóval megfékezhetné volna, panaszos tekintettel tépett még egy harapásnyit a strázsamester szénájából, amely elől a nyereghez volt kötve.” (Szabó Ede ford.) Nizsinszkij naplójának világa: „Egy este sétálni mentem a dombra és megálltam a hegyen... »Sion Hegye«, fáztam. Messzire mentem. Éreztem, hogy le kell térdelnem, gyorsan letérdeltem, s aztán úgy éreztem, hogy a kezemet rá kell támasztanom aóra. Miután ezt megtettem, hirtelen fájdalmat éreztem és felkiáltottam, miközben felemeltem kezemet. Egy csillagra néztem, amely nem kívánt jóestét nekem. Nem villózott elém. Megrémültem és futni szerettem volna, de nem tudtam, mert a térdem megdermedt a havon. Senki sem jött segítségemre. [Szerettem volna sétára indulni, de közben retteget éreztem. Nem tudtam, mit tegyek, és nem tudtam okát adni lassúságomnak.] Néhány perc múlva megfordultam és megláttam egy házat. Zárva volt, és ablakait befüggönyözték. [Kicsit távolabb egy másik ház volt, amelynek tetejét jég borította.] Rémületet éreztem, s amennyire csak hangomból telt, fölkiáltottam: »Halál!« Nem tudom, miért, de hirtelen úgy éreztem, ezt kell kiáltanom: »Halál!« Ezután va-

then they Walk'd and Eat again:/ They soundly slept the Night away:/ They did just Nothing all the day [...]/ Nor Good, nor Bad, nor Fools, nor Wise;/ They wou'd not learn, nor cou'd advise:/ Without Love, Hatred, Joy, or Fear,/ They led – a kind of – as it were;/ Nor Wish'd, nor Car'd, nor Laugh'd, nor Cry'd:/ And so They liv'd; and so They dy'd.” Matthew Prior: *Jack and Joan. An Epitaph* (részletek) (nyersfordítás, BG)

⁶ Wordsworth: *Peter Bell. A Tale* (nyersfordítás, BG)

lami melegség fogott el, [és ez a melegedés testemben hozzásegített ahhoz, hogy felkeljek. Miután felálltam, a felé a ház felé indultam, amelyben egy lámpa égett. A ház elég nagy volt. Nem féltem belépni, de azt gondoltam, hogy az embernek nem kell belépni ide, és ezért elhaladtam mellette. Ha az ember fáradt, segítségre van szüksége, és én segítség után vágytam, mert nagyon kifáradtam. Nem tudtam tovább járni, hanem hirtelen ijesztő erőt éreztem magamban, és rohanni kezdtem, de nem sokáig. Addig szaladtam, amíg éreztem a hideget. A hideg az arcomba csapott, és rémült voltam. A szél dél felől fúj, és én tudtam, hogy a déli szél több havat hoz magával.] A havon lépkedtem és a hó csikorgott a lábam alatt. Tetszett nekem a hó, és figyeltem a csikorgást. Jólesett így a lépéseimre figyelni; telve voltak étellel. Az égre tekintve láttam a csillagokat, amint felém pislogtak, s valami vidámságot éreztem bennük. Boldog voltam, és már nem fáztam. [Gyorsan megindultam, mert egy keskeny ösvényt láttam a levéltelen fák között. Megint hideget éreztem. Amint a csillagokat néztem, láttam, hogy egyik nem mozdul.] Sötét úton indultam lefelé, gyorsan haladtam, de megakasztott egy fa, amely megmentett. Egy szakadék szélére jutottam. Megköszöntem a fának. Megéreztem engem, mert megálltam mellette; érezte az én melegségemet, és én is átvettem a fa melegét. Nem tudom, melyikünknek volt inkább szüksége a melegre. Tovább indultam s hirtelen megálltam, mert megláttam egy szakadékot, ahol már nem volt fa. Megértettem, hogy Isten állított meg, mert szeret engem, és ezért így szóltam: »Ha a Te kívánságod, akkor le fogok zuhanni a szakadékba, de ha te úgy kívánod, akkor megmenekülök.«, (Szántó Judit ford.)

Ezt nevezem én tiszta narratívának; Tolsztojt, Rilket, Kafkát kell olvasnunk, ha ehhez hasonlót akarunk látni. Kafka naplójának befejezetlen történetei közt van néhány töredék, mely oldalakon keresztül vezet bennünket az eseményhiány tátongó szakadéka fölött. „A páholyban ültem, mellettem a feleségem. Izgalmas darabot adtak, a féltékenység volt a tárgya, a fényben álló, oszlopokkal körülvevő teremben egy férfi épp a törét emelte lassan a kijárat felé igyekvő feleségére. Feszülten hajoltunk át a korláton, halántékomon éreztem feleségem fürtjeit. Akkor visszarándultunk, valami mozgott a korláton; amit a korlát bársonypárnázatának hittünk, valójában hosszú, cingár férfi háta volt, aki, szélte pontosan a korláté, hason feküdt eddig, de most fordult egyet lassan, mint aki kényelmesebb testhelyzetet keres. Feleségem reszketve bújt hozzám. Egészen közel volt hozzám a férfi arca, keskenyebb, mint a kezem, kínosan tiszta, mint egy viaszfiguráé, fekete kecskeszakállal. – Mit rémít meg minket? – kiáltottam. – Mit művel itt? – bocsánat! – mondta a férfi. Én a felesége tisztelője vagyok; boldoggá tesz, hogy könyökét a testemen érezhettem. – Emil, kérlek, védj meg! – kiáltotta a feleségem. – Én is Emil vagyok – mondta a férfi, félkönyökre támaszkodott, s úgy hevert ott, mint egy nyugágyon. – Gyere hozzám, édes nőcském. – Szemét disznó – mondtam –, még egy szó, és lerepül a földszintre –, és mint aki biztos benne, hogy ez a szó nem marad el, már készültem is, hogy lelököm, ám ez nem ígérkezett olyan egyszerűnek, a férfi mintha a korlát beépített része lett volna, elmozdíthatatlan, elgörgettem volna, de nem és nem ment, csak nevetett, azt mondta: – Hagyd ezt, kis butám, ne erőltesd túl magad, a küzdelem csak most kezdődik, és mindenképp az lesz a vége, hogy a feleséged enged a vágyaimnak. – Soha! – kiáltotta a feleségem, majd felém fordult: – Jaj, kérlek, lökd le már. – Nem megy – kiáltottam –, hiszen látod, hogy igyekszem, de itt valami fondorlatról van szó, és nem megy. – Ó, jaj, ó, jaj – panaszkolta feleségem –, mi lesz belőlem. – Csak nyugalom, mondtam –, kérlek, a felindulásoddal csak rontasz a helyzeten, új tervem van, késsel felvágom ezt a bársonyt, aztán kifordítom az egészet, az alakkal együtt. – Csak most meg a késemet nem találtam. – Nem tudod, hová tettem a

késem? – kérdeztem. – a kabátomban hagytam talán? – És már rohantam volna a ruhatárba, mikor a feleségem észhez térített. – Most még egyedül is hagynál, Emil – kiáltotta. – De ha nincs késem – kiáltottam vissza. – Itt az enyém – mondta ő, és reszkető ujjakkal kezdett kotozásni a kis táskájában, hanem hát a végén csak egy parányi gyöngyháznyelű késecskét szedett elő.”⁷

Az egyik dolog, ami Kafkát oly fenséges íróvá teszi, egy olyan elbeszélés felfedezése, vagy inkább a felfedezés egy olyan elbeszélés révén, melyben logikai elemzés és humor, a narratív mozgás legnagyobb ellenségei, a mozgás részévé teszik magukat. A legtisztább vagy legeseménydúsabb narratívát nem megértjük, hanem egyek vagyunk vele. Ha mindent értünk (vagy ha teljességgel együtt tudunk nevetni vagy érezni lírai együttérzésben a világ létezőivel), a narratívát működtető erő kihuny: az irodalomban mindent érteni egyet jelent azzal, hogy nem jutunk sehová. Mégis: Prousttal Combray-n áthaladva, Turgenyevvel és Kaszjannal, a törpével a fák alatt heverve ki akarna máshol lenni, mint ahol épp van, a lehetséges helyek legjobbján?

A csupa-történés történetekben minden esemény töltéssel rendelkezik, mely tovább fokozódhat, olyannyira, hogy az elbeszélés bármelyik pillanatban elérheti az elviselhetetlen jelentőségteljeséget, és pusztá energiává csupaszdodik. A semmi-történés történetekben még a végkifejlet is hajlamos elveszíteni a még esetleg meglévő töltést, hogy egyetlen momentumává váljon a történet lírai, humoros vagy szemlélődő folyamatának: *Az orr*-ban a rendőr ráförmöd a borbélyra, a borbély elsápad, „de ennél a pontnál köd lepi be az egész esetet és egyáltalán nem lehet tudni, mi történt azután.”; *A Nyevszkij Proszpekt*ben, azután, hogy Schiller, Hoffman és Kuntz asztalos Pirogov főhadnagynak „olyan udvariatlanul, olyan gorombán tették ki a szűrét”, hogy az elbeszélő sem talál szavakat „e szomorú eset ecsetelésére”, és a dühösen távozó „Pirogov dühe, bosszúsága nem ismert határt. Szibériát meg a korbácsot a legenyhébb büntetésnek tartotta Schiller számára”, „különös módon mindennek valahogy észrevétlenül vége szakadt. Útközben betért egy cukrászdába, megevett két hájas tésztát, olvasgatott egyet-mást a Szevernaja Pcselá-ból, és mire kijött a cukrászdából, már jócskán lelohadt a dühe”, sétált egyet a Nyevszkij Proszpektben, majd a számvevősegi osztályfőnök estélyén kötött ki, ahol „a mazurkában úgy kitüntette magát, hogy nemcsak a hölgyek, hanem még a gavallérok is el voltak ragadtatva tőle.” „Milyen furcsán is van berendezve ez a mi világunk!” (Makai Imre fordításai)

Az elbeszélés e végletei közül az egyik az izgalmi minimumnak arra az állapotára emlékeztet, melyet az élő szervezetek újra elérni szeretnének: az alvó csecsemő lírai mosolyára; a másik szélsőség a nemiség és játék folyton fokozódó izgatottságát idézi.

3.

Olyan sok és olyan sokféle jó rövid elbeszélés van, hogy képtelenség mindet egy ekkora könyvben bemutatni. Ha azt mondanám, hogy szerzőiket egy második kötetre tartogattam, a kihagyásuk miatt mondanám, megnyugtatósomra. Az összes monda, ballada, mítosz kimaradt; tucatnyi verses elbeszélő, Homérosztól Rilkéig; Hérodotosz, Plutarkhosz, Puskin, Hawthorne, Flaubert, Dosztojevszkij, Melville, James, Leszkov, Keller, Kipling, Mann, Faulkner – nem is akarom folytatni. Többen közülük sokkal jobbak a nagy elbeszélésben, és rövidekkel

⁷ Kafka, Franz: *Töredékek füzetekből és papírlapokról* (ford. Tandori Dezső). Cartaphilus, 2001., 89–90. o.

méltánytalan lett volna képviseltetni őket, hosszúakkal pedig lehetetlen. Hemingway újradásához nem kaptam engedélyt. Az antológia, a szótár szerint, csokor – csokor, melyből a világ virágainak többsége kimarad.

Nehezemre esett írókat kihagyni, de nehezemre esett néhány bekerült írótól további történetek mellőzése is. Olyan sok író felhasználtam, aki „Gogol köpönyegéből bújt elő”, hogy *A köpönyeg* bizonyos értelemben szintén itt van, mégis szerettem volna, ha a *Régimódi földesurakkal* együtt ténylegesen is bekerül – ahogy szerettem volna bevenni Csehovtól *A püspököt*, *A kutyás hölgyet*, a *Pöszmétebokort*, az *Aranyos!-t*, *A tokba bújt embert*, *A csókot*, a *Hivatalos ügyet* és még oly sok mást; Kafkától *A fegyencgyarmatont* és a *Gracchus vadászt*; és ugyanígy jó lett volna egy-egy történettel több Lawrence-től, Tolsztojtól, Vergától, Grimméktől és Andersentől. Turgenyev mesterműve, az *Egy vadász feljegyzései* nélkül minden gyűjtemény hiányos: egészében egyszerűbb és megnyerőbb, mint legjobb részei külön-külön.

Íme, hát, e 30 történet. Van köztük realiztikus és fantasztikus is. Némely történet magaslátaról nézve több végtelen mélységbe tűntnek látszik. Az olvasó talál utat köztük. Igaz, amit Proust mondott: „Valójában olvasáskor minden egyes olvasó önmaga olvasója. Az író műve csak optikai eszköz, melyet azért kínál az olvasónak, hogy az így kivehesse, amit e könyv nélkül talán nem látott volna meg magában.”⁸

BACSA GÁBOR fordítása

DEÁK ZOLTÁN: ÚTVONALON (2013)

⁸ Proust, Marcel: *A megtalált idő* (Jancsó Júlia ford.). Atlantisz, 2009., 245.